

Çeviribilim Açısından Edebiyat Çevirisi

Dr. Çağlar Tanyeri / 1 Haziran 2006 /

(Çağlar Tanyeri'ne ait "Bir Edebiyat Metni Olarak Peter Weiss'ın '*Direnmenin Estetiği*' Adlı Romanında Anlama Ve Aktarma Süreçleri" adlı, 2003 tarihli doktora tezinin "Çeviribilim Açısından Edebiyat Çevirisi" adlı bölümünden yazarın izniyle alınmıştır.)

“.. Kaynak kültürdeki bir edebiyat metninin çevirisinin erek kültürde de 'edebiyat metni' olarak okunacağı varsayılır genellikle. Bunun için çeviri mümkün olduğunca her düzlemde kaynağa bağlı kalmalı ve kaynak kültürdeki etkiyi erek kültürde de yaratmalıdır diye düşünülür. Ama betimleyici çalışmalar bu varsayımın doğal bir gereklilik olmadığını ortaya koyabilmektedir. Nitekim Toury bu bağlamda Freud'un İbranice çevirilerine ilişkin ilginç bir örnek verir. İsraili okurlar Freud'un metinlerini psikanaliz üzerine bilimsel metinler olarak değil edebiyat metni olarak okumuşlardır. Hatta İsraili Freud çevirmeni edebiyat çevirisi ödülüne layık görülmüştür. (Stolze, 2002: 149-157) Sözelimi Brezilya'nın çeviri pratiğinde de çevirmenin öznel görüşü kaynak metin yazarının görüşlerinin neredeyse önüne geçmektedir. Bu açıdan Brezilya'daki hâkim çeviri anlayışı -özellikle bizde doğal kabul edilen- geleneksel çeviri anlayışı değildir, çeviri metinler erek kültürün edebiyatı ve kültürüne önemli değişiklikler geçirerek girerler. Bu tür durumlarda çeviriler erek kültüre yeni ve yabancı değerler taşıyan birincil metinler olmaktan çıkıp erek kültürdeki mevcut estetik sistemi güçlendirmeye yarayan ikincil metinler haline gelir. Brezilya'da avangart çeviri anlayışının kaynağı, 20'li yıllarda kendi köklerini arayış ve zihinsel anlamda da sömürgeci güçlerin etkisinden arınma hareketi olarak kendini gösteren ulusal edebiyat hareketine dayanır. 60'lı yıllarda ortaya çıkan bu çeviri anlayışının önerdiği yöntem endüstri ülkelerinin kültürel değerlerinin yutulmasıdır. Hem yazar hem de çevirmen olan Campos Kardeşler 20'lerde ortaya çıkan hareketi canlandırıp Üçüncü Dünya için bir çeviri modeli geliştirirler, bu model kaynak metnin absorbe edilmesine, yazar ve çevirmenin eşitliğine, ne birinin ne de ötekinin kimliğinin silinemeyeceği görüşüne, böylece kaynak ve çeviri arasındaki otoriter ve hiyerarşik ilişkilerin ortadan kalkmasına dayanır. Geleneksel çeviri anlayışında çevirmen ve 'sömürge' aldığı örnek karşısında hizmetkâr rolündedir ve dominant kültür karşısında suçluluk duygusu taşır, çevirmen dolayısıyla çevre kültür kendi adından, bireyselliğinden ve kimliğinden yoksundur, bu açıdan çeviri ve sömürgecinin normu anonim, sadık, silik ve dilsiz

bir kopya olmasıdır. Bizde bugüne kadar sorunsallaştırılmamış olan bu duruma, Brezilya edebiyat çevreleri tepki göstererek bir kimlik, özgünlük ve özerklik arayışına girer, yetmişli yıllarda belirginleşen ve seksenli yıllara uzanan avangart çeviri anlayışı kaynağını bu edebiyat anlayışından ve postmodern dil teorisinden alır. Böylece çevirmenin arka plandaki rolü ortadan kalkar, özgün metindeki dünya çevirmen tarafından biçimlendirilir, kimi durumlarda çeviri, eleştiri ve kaynak metnin yazarının öteki metinleri arasındaki sınırlar çözüldüğü gibi amaç kültürün ürünleri de çeviri metnin içine yedirilir. (**Transtextualisierung, Transluzieferisierung, Bluttransfusion, Vampirisierung durch den Übersetzer.**) Santiago'nun çeviri modelinde (1988) ise çeviri metin bir ara mekan (**Zwischen-Ort**) olarak tanımlanır, merkez ve çevre kültür çeviri sürecinde iç içe geçer, çevirmen metinde görünür kılınır. Bu tür çeviri anlayışları edebiyat çevirisinin ideolojik boyutlarını da gündeme getirmektedir (Wolf, 1997).

Yukarıdaki tartışmayı belli bir sonuca bağlamak gerekirse şu saptamayı yapabiliriz: Çevirinin sorunu belli koşullar altında üretilmiş ve alımlanmış olan ve belli özellikler taşıyan metni farklı bir kültürel bağlama, farklı üretim ve alımlama koşullarının, süreçlerinin işlediği bir bağlama taşımaktır. Vermeer'in aşağıdaki sözlerini de bu yönde düşünebiliriz:

“Demek ki çeviri, daima kültürlerarası bir transferdir aynı zamanda, bir olgunun eski kültürel ilişkilerinden kopartılıp/çözülüp erek kültürdeki ilişkilerin içine oturtulmasıdır.” (Vermeer, 1986: 34)

Alman ekolü diyebileceğimiz işlevsel çeviri kuramının ortaya koyduğu anlamda, kullanmalık metinler bağlamında çevirinin çeviri amacına ve işlevine göre değiştiği ve bu doğrultuda gerçekleştiği formülünün edebiyat metinlerini de kuşatabileceği doğal olarak kuşkuyla karşılanabilir. Kaynak metnin kaynak kültür bağlamında bile farklı alımlama koşulları altında farklı işlevler taşıdığı ve farklı amaçlara hizmet ettiği düşünülürse edebiyat çevirisi bağlamında sabit ve tekyönlü bir işlevsellikten zaten mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, 'kaynak metin erek kültür çevresinde kendi özgül işlevini tekrar edemez' türünden bir saptama edebiyat metninin ve çevirisinin sorunlarına ilk bakışta pek ışık tutamaz görünmektedir. Ama edebiyat metninin dinamikliği ve göreceliliği bu saptamayı yanlışlamaz, olsa olsa iki kat geçerli kılar. Böylesine dinamik yapıya sahip olan ve belli yönde anlam oluşması sayısız etkenle bağlı olan bir edebiyat metninin çevirisinde, çevirmenin hedefleyeceği bilinçli değişiklikler bir yana, çevirmenin metnin farklı düzlemlerine, yazarın amacına bağlı kalarak çevirdiğini düşündüğü bir edebiyat metni bile bir 'suret'ten, bir

kopyadan mı ibarettir ve olabilir mi sorusuna, çeviri olgusunu kültürel bir transfer olarak tanımlayan Vermeer güzel bir açıklama getirir:

“Diyelim ki, Kolombiyalı Nobel ödüllü yazar Garcia Marquez’in bir yapıtı Almancaya çevrilecek. Garcia Marquez kendi ülkesinin koşullarını anlatan toplumsal ve eleştirel romanlar yazmaktadır, romanlarındaki başka öğelerin yanısıra yazar hiç kuşkusuz, ülke insanlarına bir ayna tutmayı amaçlar: Görüyorsunuz durum bu, bu durumu düzeltin! – İşte yazarın romanlarındaki bu işlevi hiçbir çeviri yerine getiremez: Sözgelimi Almanca çeviri genel olarak Avrupa’da yaşayan Almanlara yönelik olacaktır. Ama onlara şunu söyleyemezsiniz: İşte görüyorsunuz, Kolombiya’da durum bu, bu durumu düzeltin! — Artık belki romanın Almanlara soracağı soru şu olacaktır: Eğer Kolombiya’da durum böyleyse, bu sizi neden ilgilendirmelidir? Böylece toplumsal eleştirinin işlevi çeviride değişir. Değişen bir şey daha vardır: Kolombiya Kolombiyalılar için kendi ülkeleri, İspanyolca konuşan diğer Latin Amerikalılar için komşu ülke, Avrupalılar için ise egzotik bir Latin Amerika ülkesidir; Avrupalılar bu ülke hakkında yüreklerinde fazla bir şey taşımaz, onu iyi tanımazlar. (Kaç Avrupalı Güney Amerika haritasını haritaya bakmaksızın gözünün önüne getirebilir ki?) Romanın kendi kültürel ortamındaki eleştirel işlevi çeviride bilgi işlevine dönüşür, çeviri egzotik olan hakkında bilgi verir.” (Vermeer, 1986: 40)

Burada gerek metin üretimi (yazar ve çevirmen açısından) gerekse alımla süreçlerinin (kaynak ve amaç kültürün hedef kitleleri) farklı iletişim ortamlarında birer anlamlandırma pratiği olduğunun edebiyat çevirisi açısından özel bir önem taşıdığı vurgulanmalıdır:

“Tarihsel olarak belirlenmiş belli alımlama koşullarının içinde yer alan çevirmen, çeviriyi dilsel ve biçimsel açıdan biçimlendirirken tarihsel olarak somutlama olanaklarından sadece birisini gerçekleştirmiş olur, bu somutlama kaçınılmaz olarak çokanlamlılık ve belirsizlikler içerir, bu anlamda çeviri farklı alımlama koşullarında farklı biçimlerde somutlaştırılabilir ya da yorumlanabilir. Çeviri seçenekleri eşzamanlı ve ardzamanlı olarak değiştiği ve farklılaştığı için, erek kültürün okurlarına sunulan birbirinden değişik çevirilerden söz edebiliriz” (Koller, 1987: 132).